

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ**

Дарія Гошовська

**СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНО-
КОРЕКЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ:
Методичні рекомендації до практичних занять**

ЛУЦЬК 2025

УДК 159.922.7(075.8)

ББК 88.8я73

Г74

Рецензенти:

Федотова Т.В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і клінічної психології

Гошовська Д.Т. СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ та методика педагогічно-корекційного тренінгу: методичні рекомендації до практичних занять (рекомендовано до друку Вченою радою протокол №2 від 15 жовтня 2025р.). Луцьк, 2025. 66с.

Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу» має на меті узагальнити знання про дітей з особливими потребами і розкрити основні підходи до їх корекції та реабілітації.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів факультету психології, а також будуть корисними для психологів, дефектологів, соціальних працівників при вивченні питань навчання, виховання і організації допомоги дітям з проблемами розвитку.

© *Гошовська Д. Т., 2025*

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	4.
1. Предмет і завдання спеціальної психології.....	6
2. Історичні аспекти суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку..	9
3. Загальна характеристика розладів психофізичного розвитку та їх причини.....	12
4. Комплексна диференційована діагностика відхилень у психофізичному розвитку.	16
5. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при глибоких порушеннях слуху.....	18
6. Особливості розвитку, навчання і виховання особистості при глибоких порушеннях зору.....	21
7. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях інтелекту.....	24
8. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при ЗПР..	27
9. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки	31
10. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях мовлення та опорно-рухового апарату.....	34
Тестові завдання для контролю знань	38
Тематика рефератів.....	44
Питання до екзамену.....	46
Творчі задачі	49
Додатки	
Психолого-педагогічна програма вивчення дітей шестирічного віку, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи.....	51
Список рекомендованих джерел.....	63

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

«Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу»: методичні рекомендації до практичних занять є важливим елементом професійної підготовки майбутніх психологів. Його реалізація спрямована на формування у здобувачів цілісної системи знань і практичних умінь у сфері психологічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, а також на розвиток компетентностей, необхідних для роботи в умовах інклюзивної освіти, корекційних закладів і соціальних служб.

Актуальність визначається сучасними тенденціями розвитку інклюзивної освіти, зростаючою необхідністю інтеграції дітей з порушеннями розвитку у соціокультурне середовище, а також суспільним запитом на висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечувати комплексний психолого-педагогічний супровід. Особливу увагу приділено опануванню методів педагогічно-корекційного тренінгу, що виступають ефективним інструментом гармонізації особистісного розвитку та соціалізації дітей із різними формами дизонтогенезу.

Метою є формування теоретико-методологічної та практичної бази знань щодо психологічних закономірностей розвитку дітей з особливими потребами, а також у засвоєнні сучасних технологій психокорекції, реабілітації та педагогічної підтримки.

Основні завдання:

- розкриття закономірностей та специфіки психічного розвитку дітей з різними типами порушень;
- ознайомлення здобувачів з основними концепціями та підходами у спеціальній психології;
- формування навичок діагностики та аналізу особливостей розвитку дітей з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей;
- оволодіння методами педагогічно-корекційного тренінгу та навчання адаптації цих методів до різних категорій дітей;

- розвиток професійних компетентностей, необхідних для ефективної роботи у сфері інклюзивної освіти та корекційної практики.

Методичні рекомендації укладені відповідно до навчальної програми та передбачають систему завдань, що забезпечує поступове засвоєння матеріалу. До них входять: засвоєння психологічних термінів, підготовка розгорнутих відповідей на контрольні запитання, аналіз наукових джерел, виконання практичних вправ із розв'язання проблемних ситуацій та творчих завдань, що стимулюють розвиток критичного мислення і професійної рефлексії.

Окрему увагу приділено питанням для самоконтролю, які дозволяють перевірити рівень засвоєння матеріалу, а також актуалізувати знання з попередніх тем курсу. Це забезпечує цілісність навчального процесу, розвиток аналітичного мислення та здатності виявляти причинно-наслідкові зв'язки, закономірності та чинники, що впливають на формування патологічних відхилень у розвитку особистості.

Курс має міждисциплінарний характер, інтегруючи знання з загальної, вікової та педагогічної психології, нейропсихології, дефектології та соціальної педагогіки. Практична спрямованість навчання реалізується через аналіз кейсів, розробку корекційних програм, моделювання тренінгових занять та відпрацювання навичок взаємодії з дітьми та їхніми батьками.

Таким чином, освітній компонент забезпечує не лише теоретичну підготовку, а й формує практичну готовність майбутніх фахівців до реалізації професійної діяльності у сфері допомоги дітям з особливими освітніми потребами, інтегруючи теоретичні знання з практичними навичками та аналітичним мисленням.

Практичне заняття №1

Тема: Предмет і завдання спеціальної психології

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів освіти із предметом, завданнями та основними напрямками спеціальної психології.

Розвивати навички аналізу психологічних явищ у контексті порушень розвитку.

Формувати вміння застосовувати теоретичні знання до практичних ситуацій.

План

1. Визначення спеціальної психології як науки. Галузі спеціальної психології. Зв'язок спеціальної психології з іншими дисциплінами.
2. Закономірності психічного розвитку дітей з проблемами розвитку.
3. Характеристика основних категорій спеціальної психології.
4. Характеристика основних наукових теорій розвитку дітей з проблемами розвитку.
5. Історичні аспекти суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку.
6. Сутність та проблеми соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Основні напрямки виховання і навчання дітей з особливими потребами

Психологічні дефініції: спеціальна психологія, ретардація, акселерація, асинхронія, олігофренопсихологія, тифлопсихологія, сурдопсихологія, логопедія, симптом, синдром, дизонтогенез, нормальний розвиток, порушення розвитку.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Обговорення умов, які забезпечують нормальний психічний розвиток дитини.
2. Обговорення методів психологічного втручання при різних порушеннях розвитку.

1. Здобувачам освіти пропонуються кейси (1–2 на групу) з описом дитини або дорослого з певними порушеннями розвитку (наприклад, глухота, дислексія, аутизм, моторні порушення).

Завдання груп:

1. Визначити психологічні проблеми клієнта.
2. Вказати завдання спеціальної психології у даному випадку.
3. Запропонувати методи корекційної та підтримуючої роботи.

Презентація результатів роботи групами та обговорення.

2. Обговорення

1. Які ресурси та методи можуть допомогти спеціальному психологу у роботі?
2. Як спеціальна психологія співпрацює з педагогами та батьками?

Питання для самоконтролю

1. Що є предметом вивчення спеціальної психології?
2. Які основні завдання ставить перед собою спеціальна психологія?
3. У чому полягає практичне значення спеціальної психології для освітньої та реабілітаційної практики?
4. Як співвідносяться спеціальна психологія та інші галузі психологічної науки?
5. Чим спеціальна психологія відрізняється від суміжних дисциплін (корекційна педагогіка, дефектологія, медична психологія)?
6. Які напрями досліджень визначають розвиток спеціальної психології сьогодні?
7. Як спеціальна психологія забезпечує діагностику та корекцію відхилень у розвитку?
8. У чому полягає значення завдань спеціальної психології для інтеграції дітей з особливими потребами у суспільство?
9. Які етичні принципи мають враховуватись у діяльності спеціального психолога?

Список рекомендованих джерел

1. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL:
<https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>

2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
4. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали II Всеукраїнської наукової електронної конференції (м. Київ, 22 жовтня 2019 р.) / Відповід. ред.: Т. М. Булгакова. Київ, 2019. С. 16-18.
5. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
6. Пахомова Н.Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія: навчальний посібник. Полтава: ТОВ «АСМІ, 2015
7. Синьов В. М., Кобернік Г. М. Основи дефектології: *навчальний посібник*. К.: Вища школа, 1994. 143 с.
8. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.
9. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський державний ун-т, 2001. 142 с.
10. Bloch, M. (1998). How we think they think: Anthropological approaches to cognition, memory and literacy. Boulder, CO: Westview.
11. Kristina Teär Fahnehjelm. Important to evaluate children with visual impairment. Lakartidningen, 117 (2020). Електронний ресурс. Режим доступу:
https://www.researchgate.net/publication/348305982_Important_to_evaluate_children_with_visual_impairment/
12. Olha A. Vovchenko, Nataliia A. Lytvynova, Yaroslav V. Tsekhmister, Dariia T. Hoshovska, Natalia K. Vichalkovska. Socialisation of Adolescents

with Cognitive Disorders through Emotional Intelligence. Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 2022, 10, 56-69.

Практичне заняття №2

Тема. Історичні аспекти суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку

Мета :

сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про історичні витоки, етапи становлення та розвитку системи суспільної допомоги дітям з особливими потребами;

ознайомити з ключовими підходами та моделями підтримки, що існували у різні історичні періоди, та показати їх вплив на сучасну практику соціально-педагогічної й психологічної допомоги.

План

1. Історичні аспекти суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку
2. Сутність та проблеми соціальної реабілітації дітей-інвалідів.
3. Принципи спеціальної психології.
4. Основні завдання спеціальної психології.

Основні поняття теми: *монастирський етап, медичний етап, лікувально-педагогічний етап, інтегративний етап, гандикапізм, мезорівень, макрорівень*

Завдання для практичної та індивідуальної роботи:

1. Опрацювати історичні джерела (наукові статті, архівні документи, праці класиків педагогіки та психології) та скласти короткий огляд основних етапів становлення суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку (від античності до сучасності).

2. Порівняти підходи до виховання і допомоги дітям з особливими потребами у різні історичні епохи (Античність, Середньовіччя, Новий час, XX ст.) та визначити їх позитивні та негативні риси.
3. Скласти хронологічну таблицю розвитку інституційної допомоги дітям з відхиленнями у розвитку (школи-інтернати, притулки, спеціальні заклади, реабілітаційні центри).
4. Створити міні-презентацію або постер «Еволюція суспільної допомоги дітям з особливими освітніми потребами: від благодійності до сучасної інклюзії».
5. Обговорити в малих групах: *які історичні підходи до виховання дітей з проблемами розвитку є актуальними й сьогодні, а які – застарілими?*
6. Написати есе (1–2 сторінки) на тему: *«Які уроки сучасна психологія і педагогіка можуть винести з історичного досвіду допомоги дітям з особливими потребами?»*

Питання для самоконтролю

1. Як у первісному суспільстві ставилися до дітей з відхиленнями у розвитку?
2. Які форми опіки над дітьми з особливими потребами існували у Стародавньому світі (Єгипет, Греція, Рим)?
3. Яке ставлення до дітей з проблемами розвитку переважало у середньовіччі?
4. Яку роль церква відігравала у наданні допомоги дітям з вадами розвитку?
5. Коли та де почали з'являтися перші притулки й заклади для дітей з особливими потребами?
6. Хто з відомих педагогів і лікарів XVIII–XIX ст. започаткував системний підхід до навчання і виховання дітей з вадами розвитку (Ж. Ітар, Е. Сеген, Й. Песталоцці тощо)?
7. Які особливості розвитку суспільної допомоги дітям з проблемами розвитку були характерні для України у XIX – на початку XX ст.?
8. Який внесок у становлення спеціальної педагогіки та психології зробили вчені XX ст.?
9. Як змінилися підходи до допомоги дітям з особливими освітніми потребами у другій половині XX ст.?

10. Які сучасні тенденції у ставленні суспільства до дітей з проблемами розвитку можна вважати продовженням історичних традицій?

Список рекомендованих джерел

1. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>
2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
4. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності. Київ, 2019. С. 16-18.
5. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
6. Кобильченко В. В. Спеціальна психологія на сучасному історичному етапі: пошук власної наукової ідентичності. Педагогіка і психологія. 2016. №2. С. 64-70.
7. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
8. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.
9. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2001. 142 с.

Практичне заняття №3

Тема. Загальна характеристика розладів психофізичного розвитку та їх причини. Загальні та специфічні закономірності розвитку, навчання і виховання дітей, які потребують корекції

Мета заняття:

ознайомити здобувачів освіти із класифікацією розладів психофізичного розвитку;

розвивати навички аналізу причинно-наслідкових зв'язків у психічному розвитку;

формувати практичні вміння підходу до оцінки стану дітей та підлітків з порушеннями розвитку.

План

1. Розуміння норми і аномалії у психофізичному розвитку особистості. Класифікація норм.
2. Екзогенні та ендогенні причини порушень психофізичного розвитку.
3. Класифікація дітей із вадами психофізичного розвитку, види онтогенезу.
4. На чому ґрунтувалася класифікація порушень розвитку, яку запропонував Л. С. Виготський? Охарактеризуйте дану класифікацію. Спробуйте її доповнити та уточнити з сучасних позицій.
5. Поняття дефекту, структура дефекту, його первинні, вторинні та множинні ознаки.
6. Моделі реабілітації людей з обмеженими можливостями.
7. Загальні та специфічні закономірності розвитку, навчання і виховання аномальних дітей.
8. Розкрийте сутність поняття "складна структура дефекту". Наведіть приклади взаємозв'язків первинних та вторинних ознак дефекту при різних формах дизонтогенезу.

Основні поняття теми: норма, фізіологічні норми, середньостатистичні норми, філогенез, загальні і специфічні порушення; первинні, вторинні і третинні порушення, компенсація, зона найближчого розвитку, комплексні порушення розвитку. дизонтогенез, норма, патологія, дефект, компенсація, корекція, реабілітація, депривація

Завдання для практичної та індивідуальної роботи

1. Визначити зону найближчого розвитку на прикладі дитини з нормальним і порушеним розвитком.
2. Скласти порівняльну характеристику вікової, групової, індивідуальної норм у вигляді таблиці:

Різновиди норм	Чим зумовлене виділення даного різновиду норм	Приклади нормального варіювання ознак	Приклади патологічних відхилень
Вікова			
Групова			
Індивідуальна			

3. Визначити, чи можуть бути віднесені до групи осіб з особливими потребами:
 - а) дитина 3 років, що неправильно вимовляє шиплячі звуки;
 - б) дитина, що має надмірну вагу тіла внаслідок рлоушень обміну речовин;
 - в) підліток, що має знижену гостроту зору, яка компенсується коригуючими окулярами;
 - г) дитина, що не може повноцінно засвоїти навички самообслуговування внаслідок дефекту опорно-рухового апарату;
 - д) дитина з одностороннім зниженням слуху;

- е) підліток, який не може виконати вікові нормативи при оцінці фізичного розвитку;
- є) підліток, в якого відзначається тимчасове зниження продуктивності розумових процесів внаслідок перенесеного важкого соматичного захворювання;
- ж) постійно невстигаюча в школі дитина;
- з) людина, що втратила слух у віці 50 років;
- і) дитина зі зниженими арифметичними здібностями при розвиненій схильності до художньої творчості.

Обґрунтувати свою думку.

4. Опишіть структуру дефекту при різних нозологіях.

5. Визначення причин та характеристик порушень. Здобувачам освіти роздаються картки з описом конкретних випадків дітей з різними розладами.

Завдання груп:

1. Визначити вид порушення психофізичного розвитку.
 2. Проаналізувати можливі біологічні, психологічні та соціальні причини.
 3. Скласти короткий план рекомендацій для спеціального психолога.
- Презентація групових результатів, обговорення та порівняння висновків із викладачем.

6. Обговорення

1. Які фактори найчастіше взаємопов'язані у розвитку порушень?
2. Як впливають соціальні умови на психофізичний розвиток?
3. Які профілактичні заходи можуть зменшити ризик порушень?

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під поняттям «розлади психофізичного розвитку»?
2. Які основні групи розладів психофізичного розвитку виділяють у спеціальній психології?

3. Чим відрізняються первинні та вторинні порушення у розвитку дитини?
4. Які біологічні чинники можуть зумовлювати відхилення у психофізичному розвитку?
5. Які соціальні фактори впливають на виникнення порушень розвитку?
6. Як впливає перинатальний період на формування можливих відхилень у розвитку дитини?
7. Яку роль відіграють спадкові чинники у розвитку розладів психофізичного розвитку?
8. Що таке комбіновані (складні) порушення розвитку та які їх особливості?
9. Як класифікують розлади психофізичного розвитку у міжнародній практиці (МКХ-11, DSM-5)?
10. У чому полягає значення ранньої діагностики причин розладів психофізичного розвитку?

Список рекомендованих джерел

1. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : *навчальний посібник*. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
3. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : *підручник*. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
4. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
5. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: *навчальний посібник* / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.
6. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний ун-т, 2001. 142 с.

Практичне заняття №4

Тема. Комплексна диференційована діагностика відхилень у психофізичному розвитку. Освітні установи для осіб з вадами психофізичного розвитку та їх комплектування. Психолого-педагогічний моніторинг

Мета заняття:

Сформувати у здобувачів знання про сутність і завдання комплексної диференційованої діагностики відхилень у психофізичному розвитку дітей.

Ознайомити з видами освітніх установ для дітей з особливими потребами, їхньою структурою, принципами комплектування.

Розвинути вміння аналізувати та застосовувати інструменти психолого-педагогічного моніторингу у практичній діяльності.

План

1. Поняття та структура комплексної діагностики (медична, психологічна, педагогічна складові).
2. Роль диференційованого підходу у виявленні відхилень у психофізичному розвитку.
3. Класифікація освітніх закладів для осіб з вадами психофізичного розвитку (спеціальні школи, інклюзивні класи, ресурсні центри, реабілітаційні заклади тощо).
4. Принципи комплектування освітніх установ (врахування нозології, рівня розвитку, індивідуальних потреб).
5. Сутність психолого-педагогічного моніторингу та його значення для корекційної роботи.

Основні психологічні дефініції: *психофізичний розвиток , відхилення у психофізичному розвитку, комплексна діагностика, диференційована діагностика, корекційна робота, спеціальні (корекційні) освітні заклади, інклюзивна освіта, психолого-педагогічний моніторинг, анамнез розвитку, міждисциплінарна команда*

Практичні завдання

1. Скласти схему «Етапи та методи комплексної диференційованої діагностики дитини». Пояснити особливості та специфіку використання методик.
2. Здійснити опис дитини з відхиленнями у розвитку та визначити, які діагностичні методи слід застосувати для уточнення її особливостей.
3. Порівняти можливості спеціальних освітніх закладів та інклюзивної освіти у забезпеченні потреб дітей з порушеннями розвитку.
4. Розробити зразок індивідуальної карти психолого-педагогічного моніторингу для умовної дитини.
5. Обговорити переваги та труднощі впровадження систематичного психолого-педагогічного моніторингу в школах України.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність комплексної диференційованої діагностики?
2. Які фахівці залучаються до діагностичного процесу?
3. Які існують типи освітніх закладів для дітей з особливими потребами?
4. За якими критеріями здійснюється комплектування спеціальних шкіл?
5. Які основні етапи психолого-педагогічного моніторингу?
6. Які психолого-педагогічні методи застосовуються для оцінки особливостей навчальної діяльності дитини?
7. Яку роль відіграє соціально-психологічне обстеження сімейного середовища у процесі діагностики?
8. Чим відрізняється диференційована діагностика від скринінгового обстеження?
9. Як результати комплексної діагностики впливають на розробку індивідуальної програми розвитку та корекційної допомоги дитині?

Список рекомендованих джерел

1. Колупаєва А. А. *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. К., 2019.
2. Мастюкова Є. М. *Спеціальна педагогіка і психологія*. Х., 2020.
3. Синьов В. М. *Психолого-педагогічна діагностика дітей з відхиленнями у розвитку*. К., 2018.
4. Збірник нормативних документів з інклюзивної та спеціальної освіти, МОН України.

Практичне заняття №5

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях слуху

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів із особливостями розвитку дітей та підлітків із порушеннями слуху.

Розкрити специфіку навчання та виховання таких дітей.

Формувати вміння підходити до психологічного супроводу дітей з вадами слуху.

План

1. Класифікація осіб із вадами слуху та її значення для навчально-виховної діяльності.
2. Основні особливості психічного розвитку та навчально-пізнавальної діяльності глухих і слабочуючих дітей, їх спілкування та міжособистісні стосунки.
3. Особливості застосування методів, прийомів, засобів психологічної допомоги в умовах інклюзивної освіти.
4. Роль психолога у розвитку слухового сприймання та розвитку мовлення учнів з вадами слуху.
5. Особливості спілкування жестовою мовою.

6. Перспективи соціальної адаптації глухих та слабочуючих осіб, проблеми їх профорієнтації.

Основні поняття теми: слух, глухота, приглухуватість, первинні порушення, вторинні порушення, вроджені порушення, набуті порушення, аклюзія, сурдопсихологія, діти із залишковим слухом, глухі діти, пізнооглухлі, туговухі, дактильня мова.

Завдання для практичної та індивідуальної роботи:

1. Обговорення проблем інтеграції до соціуму дітей з порушеннями слуху.
2. Сформулюйте основні напрями роботи із розвитку особистості, вдосконалення міжособистісних стосунків дітей і підлітків з порушеним слухом
3. На основі відомостей про структуру дефекту визначити, які з можливих вторинних відхилень якою мірою підлягають корекції.
4. Розробка рекомендацій для навчання та виховання». Студенти працюють у групах, отримуючи кейси дітей із різними порушеннями слуху (глухота, слабочуючі, часткові втрати слуху).
5. Завдання груп:
 1. Проаналізувати психологічні та навчальні потреби дитини.
 2. Визначити ефективні методи навчання та виховання.
 3. Скласти рекомендації для батьків та педагогів.
6. Презентація результатів групами, обговорення та порівняння.

Питання для самоконтролю

1. Як порушення слуху впливає на особистісний розвиток?
2. Які адаптаційні стратегії допомагають дитині інтегруватися в колектив?
3. Роль психолога у підтримці соціальної та емоційної адаптації.

Тематика рефератів:

1. порушення слуху : їх вплив на розвиток особистості та шляхи корекції.
2. порушення мовлення: їх вплив на розвиток особистості та шляхи корекції.
3. Педагогічне керівництво учнівським колективом в інклюзивному освітньому середовищі.
4. Педагогічний супровід осіб з глибоким порушенням слуху та мови.

Список рекомендованих джерел

1. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>
2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
4. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали II Всеукраїнської наукової електронної конференції (м. Київ, 22 жовтня 2019 р.) / Відповід. ред.: Т. М. Булгакова. Київ, 2019. С. 16-18.
5. Гошовська Д., Гошовський Я. Професійна орієнтація сенсорно депривованих незрячих і слабоворих старшокласників : теоретичні аспекти проблеми Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.6 – 18.

6. Гошовська Д., Бочкай А. Соціалізація дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху. Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.25 – 29.
7. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
8. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
9. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху. / Л. С. Вавіна. Київ: Науковий світ, 2009. 168 с.

Практичне заняття №6

Тема. Особливості розвитку, навчання і виховання особистості при глибоких порушеннях зору

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів освіти з особливостями розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями зору.

Розвинути вміння аналізувати потреби дітей із вадами зору та розробляти адаптовані навчальні та виховні стратегії.

Формувати практичні навички психологічного та педагогічного супроводу.

План

1. Особливості розвитку людини з порушеннями зору. Причини порушення зору.
2. Основні погляди на проблему відмінностей зрячих і незрячих дітей.
3. Класифікація порушень зорової функції та причини її виникнення.
3. Характеристика дітей зі зниженим зором
4. Класифікація осіб з порушеннями зору, її значення для освітньої та корекційно-реабілітаційної практики.
5. Соціально-психологічна адаптація дітей з порушеннями зору.
6. Психолого-педагогічні правила поведінки зрячих з особами, які мають глибокі порушення зору.

7. Профорієнтація сліпих і слабозорих учнів, перспективи їх соціальної адаптації.

Основні поняття теми: *зір, гострота зору, прогресуючі порушення, стаціонарні порушення, слабозорі, незрячі діти, соціальна адаптація, зоровий аналізатор*

Завдання для практичної та індивідуальної роботи:

1.Здобувачі поділяються на групи та отримують кейс дитини з порушенням зору.

Завдання груп:

1. Проаналізувати когнітивні та соціальні потреби дитини.
2. Скласти рекомендації щодо навчання (використання тактильних матеріалів, аудіо-уроків, шрифту Брайля).
3. Розробити план виховних заходів для розвитку самостійності та соціальної адаптації.

Презентація результатів та обговорення з викладачем.

Питання для самоконтролю

1. Як адаптоване навчання впливає на успішність та соціальну інтеграцію?
2. Які психологічні стратегії допомагають подолати труднощі в навчанні та спілкуванні?
3. Як сім'я та педагог можуть підтримувати дитину в повсякденному житті?
4. Обговорення ролі діяльності в психічному розвитку сліпих і слабозорих і в компенсації відхилень, пов'язаних з порушеннями зору.
5. Розгляд специфічних особливостей формування образів зовнішнього світу у сліпих і слабозорих людей різного віку.

6. Порівняйте принципи побудови масових і спеціальних професійних закладів.
7. Визначте основні шляхи надання допомоги учням з особливостями психофізичного розвитку в адаптації серед здорових людей.
8. Накресліть шляхи формування в учнівському колективі толерантного ставлення до учнів, що мають порушення психофізичного розвитку.
9. Охарактеризуйте психофізіологічні особливості у розвитку учня при порушеннях зору.

Теми рефератів:

1. Педагогічний супровід осіб з порушеннями зору.
2. Особливості професійної реабілітації осіб з порушеннями зору.
3. Виховання підлітка з обмеженими можливостями у ПТНЗ.

Список рекомендованих джерел

1. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
3. Гошовська Д., Гошовський Я. Професійна орієнтація сенсорно депривованих незрячих і слабозорих старшокласників : теоретичні аспекти проблеми Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.6 – 18.
4. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с. (Серія «Альма-матер»).
5. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
6. Синьова Є. П. Тифлопсихологія. Київ: Знання, 2008. 365с.

7. Синьов В. М., Кобернік Г. М. Основи дефектології: навчальний посібник. К.: Вища шк., 1994. 143 с.
8. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.
9. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний ун-т, 2001. 142 с.

Практичне заняття №7

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання дітей з порушеннями інтелекту

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів освіти з особливостями розвитку, навчання та виховання дітей із порушеннями інтелекту.

Розвинути навички аналізу психологічних та навчальних потреб таких дітей.

Сформувати практичні компетенції у підготовці корекційно-розвивальних програм.

План

1. Психологічні особливості дітей з порушеннями інтелекту. Причини порушень.
2. Ступені розумової відсталості. Класифікація олігофреній за формами
3. Стани, рівні і форми розумової відсталості.
4. Основні психологічні особливості розвитку та навчально-пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів.
5. Первинні, вторинні і третинні відхилення при незворотніх інтелектуальних порушеннях.
6. Відмінності розумової відсталості від затримки психічного розвитку та подібних станів
7. Психологічні особливості розвитку психічних процесів у дітей з порушеннями інтелекту.

8. Особливості розвитку нормальної та розумово відсталої дитини.

Основні поняття теми: інтелектуальний розвиток, *олігофренія, дебільність, імбецильність, ідіотія, деменція, дизонтогенез, корекційно-розвивальне заняття, індивідуальний освітній маршрут, спеціальні заклади освіти, інклюзивна освіта*

Завдання для практичної та індивідуальної роботи:

1. Підготувати рекомендації для педагогів, які навчають дітей з інтелектуальними порушеннями щодо організації їх навчально-пізнавальної діяльності.
2. Описати особливості діяльності розумово відсталих людей в аспекті соціальної і трудової адаптації.
3. Визначити труднощі соціалізації дітей з розумовою відсталістю.
4. Вправа. Здобувачі освіти поділяються на групи та отримують кейс дитини з конкретним рівнем інтелектуальних порушень.

Завдання:

1. Визначити когнітивні та мовні особливості дитини.
2. Проаналізувати рівень соціальної адаптації та навчальних потреб.

5.Групова робота над кейсом:

1. Скласти план корекційно-розвивальних заходів (навчальні, соціально-побутові, ігрові методики).
2. Розробити рекомендації для батьків та педагогів щодо розвитку життєвих та комунікативних навичок. Презентація результатів групами та обговорення з викладачем.

Обговорення

1. Які методи навчання є найбільш ефективними для різних рівнів інтелектуальних порушень?
2. Як корекційні програми можуть сприяти соціальній та емоційній адаптації дітей?

3. Які основні принципи роботи з сім'єю для підтримки розвитку дитини?

Питання для самоконтролю

1. Які психофізіологічні наслідки має глибоке порушення зору для розвитку дитини?
2. Як дефіцит зорового аналізатора впливає на формування пізнавальної діяльності?
3. Які компенсаторні механізми виникають у дітей з глибокими порушеннями зору?
4. У чому полягають особливості мовленнєвого розвитку дітей з тотальною втратою зору?
5. Як сенсорні та просторові обмеження позначаються на емоційно-вольовій сфері дитини?
6. Які труднощі виникають у навчанні дітей із глибокими порушеннями зору?
7. Які методи та засоби навчання застосовуються у спеціальних освітніх закладах для сліпих та слабозорих дітей?
8. Як формуються соціальні навички у дітей з глибокими порушеннями зору?
9. Які виховні завдання постають перед педагогами та батьками у процесі розвитку особистості дитини з вадами зору?
10. Яку роль у процесі розвитку та соціалізації відіграють сучасні технічні засоби (тифлотехніка, цифрові пристрої з озвученням)?

Список рекомендованих джерел

1. Бондар В. І., Синьов В.М. Актуальні проблеми розвитку освіти дітей з обмеженнями життєдіяльності: шляхи від інституалізації до інтеграції Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 8–14.
2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. *Актуальні проблеми*

психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності . Київ, 2019. С. 16-18.

4. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
5. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : *підручник*. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
6. Кушнір Ю. В., Оверчук В.А., Шпортун О.М. Вікова та спеціальна психологія: *навчальний посібник*. Вінниця: Центр оперативного друку «Документ принт», 2020. 384 с
7. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
8. Синьов В. М., Матвеева М.П, Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини : *підручник*. К.: Знання, 2008. 360 с
- .

Практичне заняття № 8

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при ЗПР

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів із особливостями розвитку, навчання та виховання дітей із ЗПР.

Розвинути навички аналізу психологічних, навчальних та соціальних потреб таких дітей.

Сформувати практичні компетенції у підготовці корекційно-розвивальних програм.

План

1. Проблема вивчення, навчання та виховання дітей із ЗПР.
2. Затримка психічного розвитку. Чинники виникнення.
3. Класифікація дітей із затримкою психічного розвитку: конституційного походження (гармонійний психічний та психофізичний інфантилізм);

соматичного походження; психогенного походження; церебрально-органічного генезису.

4. Загальна характеристика психічного розвитку дітей з ЗПР. Особливості розвитку пізнавальної сфери дітей із затримкою психічного розвитку.
5. Індивідуальний підхід до дітей із ЗПР в умовах інклюзивного навчання.
6. Психолого-педагогічні умови корекції психічного розвитку дітей та перспективи їх соціалізації.

Психологічні дефініції: затримка психічного розвитку, діти з труднощами у навчанні, індивідуальний підхід, порушення соматогенного походження

Практичні завдання

1. Кожному здобувачу освіти надається опис поведінки дитини з ознаками ЗПР (вік, мовленнєвий рівень, навчальні труднощі, емоційні прояви).

Завдання:

1. Визначити основні прояви затримки психічного розвитку.
2. Оцінити сильні та слабкі сторони дитини.
3. Запропонувати методи спостереження для уточнення розвитку (тест на пам'ять, увагу, мовлення).
2. Визначити ступінь ЗПР. Використати запропоновану таблицю оцінки розвитку (мовлення, пам'ять, увага, мислення, емоційна сфера).

Поставити оцінки від «низький» до «середній» та «вище середнього».

Обговорити в групі результати та сформулювати діагностичний висновок.

3. Розробити план. Здобувачі отримують короткий навчальний матеріал (тема уроку).

Завдання: запропонувати адаптації для дітей із ЗПР:

Спрощення завдань, використання наочності.

План повторень і закріплення матеріалу.

Визначити ігрові та інтерактивні форми роботи.

4. Провести міні-урок у ролі вчителя та дітей із ЗПР (рольова гра).

Завдання: використати методи підтримки уваги, емоційної стабільності та мотивації. Обговорення: що спрацювало, а що потребує зміни.

5. Розробити рекомендації для батьків та педагогів щодо підтримки розвитку та соціальної адаптації дітей.

Питання для самоконтролю

1. Визначити причини виникнення затримки психічного розвитку.

2. Описати особливості пізнавального розвитку дітей із ЗПР.

3. Пояснити основні закономірності емоційно-вольової сфери дітей із ЗПР.

4. Назвати загальні і специфічні для різних форм ЗПР чинники затримки у формуванні ознак «шкільної зрілості».

5. Охарактеризувати ігрову діяльність дітей як показник їх готовності до психологічного прийняття шкільної ситуації.

Список рекомендованих джерел

1. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL:

<https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>

2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : *навчальний посібник*. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.

3. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.

4. Гошовська Д. , Ващенко М. Специфіка розвитку комунікативних навичок у дітей із затримкою психічного розвитку. Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2021. С.71-76.

5. Гошовська Д., Шабала Я. Особливості навчальної діяльності дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. Психогенеза особистості: норма і девіація. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.132 – 135.
6. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності . Київ, 2019. С. 16-18.
7. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
8. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
9. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями зору та слуху. / Л. С. Вавіна . Київ: Науковий світ, 2009. 168 с.
10. Синьова Є. П. Тифлопсихологія. Київ: Знання, 2008. 365с.
11. Синьов В. М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: підручник. Київ: Знання, 2008. 360 с.
12. Синьов В. М., Кобернік Г. М. Основи дефектології: *навчальний посібник*. К.: Вища шк.,1994. 143 с.
13. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.
14. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2001. 142 с.
15. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): *навчальний посібник*. Київ: Каравелла, 2010. 248 с.

Практичне заняття №9

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів освіти із особливостями емоційного, вольового та соціального розвитку дітей з порушеннями поведінки.

Формувати навички діагностики, корекції та підтримки розвитку особистості.

Розвивати уміння адаптувати навчання та виховання до індивідуальних особливостей

План

1. Види порушень емоційно-вольової сфери. Реактивні стани та конфліктні переживання особистості.
2. Психопатичні форми поведінки. Характерологічні акцентуації.
3. Девіантна поведінка дітей та підлітків, її біопсихічні та соціальні детермінанти.
4. Адаптивна поведінка дітей та підлітків. Психічні стани дітей та їх вплив на навчальну діяльність, поведінку і формування характеру.
5. Дитячий аутизм. Роль психолога у діагностиці, попередженні та корекції порушень емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки.
6. Синдром гіперактивного розвитку дітей з дефіцитом уваги
7. Причини і прояви шкільної дезадаптації

Основні поняття теми: *психопатії, істеричний тип, застрягаючий тип, депривація, садизм, мазохізм, вуайєризм, делінквентна поведінка, залежна поведінка, адаптація, порушення уваги, поведінкові та емоційні розлади, елективний мутизм.*

Практичні завдання

1. Аналіз поведінки. Здобувачі освіти отримують описи дітей із різними порушеннями (імпульсивність, тривожність, агресія, соціальна ізоляція).

Завдання:

1. Визначити основні емоційно-вольові та поведінкові труднощі.
2. Виявити можливі причини порушень (психологічні, соціальні, сімейні).
3. Запропонувати методи спостереження та первинної оцінки.
2. Визначити тип порушень. Використати таблицю типології поведінкових порушень: емоційні, вольові, соціальні.

Визначити, які прояви переважають у кожному кейсі.

Обговорення результатів у групі.

3. Адаптувати навчальний процес. Групова робота: отримавши тему уроку, здобувачі розробляють рекомендації для дітей із емоційними/соціальними труднощами:

Використання ігрових та інтерактивних форм.

Методи мотивації та підтримки уваги.

Система коротких завдань із частими позитивними підкріпленнями.

4. Розробити вправи для емоційної саморегуляції. Створення практичних вправ: дихальні техніки, релаксаційні міні-перерви, вправи на розвиток терпимості, контроль гніву, соціальні сценарії.

Завдання для індивідуальної роботи

1. Скласти рекомендації по роботі з дитиною у якої прояви дезадаптивності (синдром гіперактивного розвитку з дефіцитом уваги)
2. Скласти корекційну програму корекції девіантної поведінки

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає психологічна характеристика порушень емоційно-вольової сфери в дітей та підлітків?

2. Як порушення емоційно-вольової сфери впливають на формування особистості?
3. Які типи розладів соціальної поведінки виділяють у психологічній науці?
4. Які причини найчастіше зумовлюють порушення емоційно-вольової сфери у дітей?
5. Як проявляються агресивні та опозиційні форми поведінки у шкільному віці?
6. У чому відмінність між первинними й вторинними відхиленнями соціальної поведінки?
7. Які труднощі виникають у навчанні дітей з розладами емоційно-вольової сфери?
8. Які виховні підходи доцільні у роботі з дітьми з емоційною нестабільністю?
9. Яку роль відіграє сімейне середовище у формуванні емоційно-вольових та поведінкових порушень?

Список рекомендованих джерел

1. Гошовська Д., Гошовський Я. (2025). Гіперактивність як патологічний чинник розвитку учнів підліткового віку. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 8(54). 1140–1153.
2. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
3. Гошовська Д., Котик І. Томатіс як один із методів корекції сприйняття аудіосигналів у дітей з аутистичними розладами. Психогенеза особистості: норма і девіація : зб. наук. статей і тез; / гол. ред. Я. Гошовський. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.73 – 77.
4. Кушнір Ю. В., Оверчук В.А., Шпортун О.М. Вікова та спеціальна психологія: навчальний посібник. Вінниця: Центр оперативного друку «Документ принт», 2020. 384 с
5. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. – 224 с

6. Матейко Н. М. Психологічна реабілітація емоційних порушень дітей та підлітків засобами піскової терапії. Scientific Journal Virtus. International Innovative Journal Impact Factor (IIGIF). 2017. №13. Р. 63–67.
7. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.

Практичне заняття №10

Тема. Особливості розвитку, навчання та виховання особистості при порушеннях мовлення та опорно-рухового апарату.

Мета заняття:

Ознайомити здобувачів із особливостями психофізичного розвитку дітей з порушеннями мовлення та опорно-рухового апарату.

Формувати навички диференційованого підходу до навчання та виховання.

Розвивати здатність підбирати корекційні методи та вправи для розвитку комунікативних і моторних навичок.

План

1. Класифікація осіб із вадами мовлення, її значення для корекційно-реабілітаційної практики.
2. Клініко-педагогічна та психолого-педагогічна класифікації мовленнєвих вад (загальна характеристика).
3. Особливості навчальної діяльності дітей із вадами мовлення та їх врахування в навчально-виховному процесі інклюзивної освіти.
4. Новітні інформаційні технології навчання осіб з ТПМ.
5. Особливості індивідуального підходу в умовах інклюзивної освіти до осіб з ТПМ та їх особистісний розвиток в умовах групової роботи.
6. Ліворукість та особливості мовленнєвого розвитку дитини. Профорієнтація осіб з ТПМ.
7. Загальна характеристика психічного розвитку дітей з ДЦП. Характеристика особистості дитини з порушеннями опорно-рухового апарату.

Психологічні дефініції: мовлення, фонемний слух, артикуляція, рецептивне мовлення, експресивне мовлення, перша і друга сигнальні системи, дислалія, алалія, афазія, ринологія, дизартрія, заїкання, дисграфія, дислексія, дитячий церебральний параліч

Завдання для практичної роботи

1. Аналіз кейсу дитини. Здобувачі отримують опис дитини: мовні порушення, рівень моторних навичок, поведінкові особливості.

Завдання:

1. Визначити сильні та слабкі сторони розвитку.
2. Запропонувати методи спостереження та оцінки розвитку мовлення і моторики.

3. Визначити, які види корекційних вправ підходять для дитини.

2. Визначення потреб у підтримці. Використати таблиці оцінки розвитку мовлення та моторики.

1. Визначити, на які сфери розвитку слід спрямувати навчально-виховну роботу.

2. Розробка адаптованого навчального плану. Здобувачі працюють у групах, отримавши тему уроку.

Завдання:

1. Підібрати дидактичні матеріали та методи для дітей із мовними порушеннями.

2. Включити вправи для розвитку дрібної та великої моторики.

3. План повторення та закріплення матеріалу з урахуванням обмежень рухливості.

4. Розробка корекційних вправ. Створити комплекс вправ:

1. Логопедичні вправи для розвитку артикуляції та мовленнєвої моторики.

2. Фізичні вправи для зміцнення м'язів та координації.

3. Ігрові та інтерактивні завдання для стимуляції мовлення та рухів.

5. Рольова гра «Комунікація та адаптація». Моделювання ситуації: дитина із порушенням мовлення або рухових навичок на уроці або в групі.

Завдання:

1. Визначити стратегії підтримки емоційної стабільності та мотивації.

2. Продемонструвати способи залучення дитини до колективних ігор та навчання.

3. Розробити рекомендації для батьків та педагогів щодо щоденної підтримки.

6. Індивідуальна програма розвитку. На основі кейсу кожна група створює:

1. Навчальні рекомендації з урахуванням мовних і рухових обмежень.

2. Вправи для розвитку мовлення та моторики.

3. Підходи до формування соціальних навичок і самостійності.

Питання для самоконтролю

1. Які основні типи мовленнєвих порушень у дитячому віці?
2. Як порушення мовлення впливають на розвиток пізнавальної діяльності дитини?
3. У чому полягає специфіка емоційно-особистісного розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями?
4. Які труднощі виникають у навчанні дітей із загальним недорозвитком мовлення?
5. Які методи та засоби корекції мовленнєвих порушень застосовуються у спеціальній педагогіці?
6. Як логопедична робота пов'язана з розвитком мислення та соціалізації дитини?

Список рекомендованих джерел

3. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>.
4. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
5. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
6. Гошовська Д., Гаврилюк А. Соціально-психологічна робота з дітьми з порушенням мовленнєвої сфери. *Психогенеза особистості: норма і девіація*. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2021. С.95-100.
7. Гошовська Д., Полікарчик С. Заїкання у дітей дошкільного віку як психологічна проблема. *Психогенеза особистості: норма і девіація*. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2021. С.172-179.
13. Гошовська Д., Ляшко Л. Психологічні особливості дітей з мовленнєвими порушеннями : теоретичний огляд досліджень. *Психогенеза особистості: норма і девіація*. Луцьк : ФОП Мажула Ю.М., 2022. С.86 – 91.
14. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2020. 224 с.
15. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
16. Шеремет М.К., Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: *навчально-методичний посібник*. Київ, 2009.

Тестові завдання для контролю знань

1. Предметом вивчення спеціальної психології є:
 - А) процеси виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку
 - Б) психічний розвиток особистості в умовах несприятливих впливів
 - В) особливості формування психіки у дітей з сенсорними порушеннями
 - Г) закономірності психічного розвитку осіб із різними видами дизонтогенезу
2. Розвиток, що відхиляється від норми, визначається як:
 - А) стихійний та неконтрольований процес
 - Б) розвиток поза впливом соціально-виховних факторів
 - В) особливий тип розвитку, що відбувається в умовах дії патологічних чинників
 - Г) розвиток, у якому несприятливі фактори перевищують компенсаторні можливості дитини
3. Завданнями спеціальної психології є:
 - А) розробка методів психодіагностики аномального розвитку
 - Б) вивчення закономірностей дизонтогенезу різних типів
 - В) створення програм і технологій психолого-педагогічної корекції
 - Г) дослідження проблем соціальної інтеграції дітей з особливими потребами
4. До закономірностей порушеного розвитку належать:
 - А) загальні
 - Б) міжсистемні
 - В) модально-специфічні
 - Г) модально-неспецифічні
5. Спеціальна психологія найбільш тісно пов'язана з:
 - А) загальною та віковою психологією
 - Б) дефектологією та спеціальною педагогікою
 - В) медициною (психіатрія, неврологія, генетика)
 - Г) соціальною педагогікою та реабілітологією

6. Дизонтогенез – це:

- А) стійке порушення психічного і фізичного розвитку
- Б) поява психічних захворювань у дитячому віці
- В) нормальний розвиток із незначними індивідуальними відмінностями
- Г) уповільнення окремих функцій без патології

7. Автором теорії системного будови дефекту є:

- А) В. І. Лубовський
- Б) В. В. Лебединський
- В) Л. С. Виготський
- Г) С. Л. Рубінштейн

8. Особливості психічного розвитку, властиві окремим формам дизонтогенезу, відносяться до закономірностей:

- А) загальних
- Б) міжсистемних
- В) модально-неспецифічних
- Г) модально-специфічних

9. Уповільнення темпу переробки інформації належить до закономірностей:

- А) загальних
- Б) міжсистемних
- В) модально-неспецифічних
- Г) модально-специфічних

10. Гетерохронність розвитку (нерівномірність дозрівання психічних функцій) відноситься до закономірностей:

- А) загальних
- Б) міжсистемних
- В) модально-неспецифічних
- Г) модально-специфічних

11. Принципами дослідження у спеціальній психології є:

- А) системність

Б) динамічне вивчення у поєднанні з якісним аналізом

В) педагогічний оптимізм

Г) єдність діагностики та корекції

12. За часом виникнення порушень розвитку їх поділяють на:

А) вроджені

Б) набуті

В) соціально зумовлені

Г) біологічні

13. За характером дизонтогенез може бути:

А) гармонійним

Б) дисгармонійним

В) ретардаційним (затриманим)

Г) асинхронним

14. Основні параметри порушеного розвитку описав:

А) В. І. Лубовський

Б) В. В. Лебединський

В) Л. С. Виготський

Г) С. Л. Рубінштейн

15. Кількість основних параметрів порушеного розвитку:

А) 5

Б) 2

В) 4

Г) 3

16. До параметрів порушеного розвитку не належить:

А) хроногенність

Б) структура порушеного розвитку

В) функціональна локалізація

Г) зворотність

17. Первинні та вторинні порушення характеризують:

А) динаміку формування міжфункціональних зв'язків

Б) час виникнення порушень

В) функціональну локалізацію порушень

Г) структуру дефекту

18. Третинні порушення – це:

А) безпосередні наслідки біологічного ураження

Б) вторинні зміни у суміжних функціях

В) соціально-психологічні ускладнення, зумовлені первинним дефектом

Г) природні вікові зміни

19. До механізмів формування системних відхилень належать:

А) деприваційний

Б) діяльнісний

В) мовний

Г) сенсорний

20. Згідно з Л. С. Виготським, вищі психічні функції характеризуються:

А) довільністю

Б) усвідомленістю

В) соціальною опосередкованістю

Г) прижиттєвим формуванням

21. Складна реакція організму на внутрішні порушення, спрямована на збереження цілісності, називається:

А) компенсацією

Б) корекцією

В) декомпенсацією

Г) псевдокомпенсацією

22. Система заходів, що сприяє відновленню повноцінного функціонування особистості в суспільстві, – це:

А) реабілітація

Б) абілітація

В) адаптація

Г) компенсація

23. Цілеспрямований процес усунення або пом'якшення недоліків розвитку визначається як:

- А) корекція
- Б) компенсація
- В) абілітація
- Г) реабілітація

24. Комплекс заходів, спрямованих на формування нових способів соціальної взаємодії у межах можливостей індивіда, називається:

- А) абілітація
- Б) компенсація
- В) корекція
- Г) адаптація

25. Компенсаторні процеси реалізуються на рівнях:

- А) біологічному
- Б) психологічному
- В) соціальному
- Г) соціально-психологічному

26. До факторів, що зумовлюють дизонтогенез, належать:

- А) біологічні
- Б) соціально-психологічні
- В) педагогічні
- Г) екологічні

27. Термін «первинний дефект» означає:

- А) основне біологічне ушкодження
- Б) вторинні відхилення у розвитку
- В) адаптаційні можливості дитини
- Г) компенсаторні механізми

28. Вторинні відхилення у розвитку виникають:

- А) безпосередньо через дію біологічного фактору
- Б) як наслідок первинного порушення у процесі розвитку

В) під впливом зовнішнього середовища

Г) через педагогічну занедбаність

29. До принципів корекційної роботи належать:

А) індивідуальний підхід

Б) врахування вікових та функціональних можливостей

В) поєднання навчання та розвитку

Г) співпраця з родиною

30. Одним із завдань педагогічно-корекційного тренінгу є:

А) розвиток комунікативних навичок

Б) формування емоційної саморегуляції

В) стимуляція пізнавальної активності

Г) соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами

Тематика рефератів

1. Класифікація психофізичних відхилень у розвитку дитини та основні фактори їх виникнення.
2. Принципи організації психолого-педагогічної корекційної роботи з дітьми з фізичними та психічними порушеннями.
3. Вплив соціальної ситуації розвитку на формування аномалій особистості.
4. Вплив акцентуацій характеру на особливості патологічного формування характеру.
5. Синдром раннього дитячого аутизму: ознаки та специфіка розвитку дитини.
6. Діти з порушеннями поведінки: прояви та механізми девіантної поведінки.
7. Затримка психічного розвитку (ЗПР): класифікація та характеристика.
8. Мовленнєві порушення у дітей: типи, причини та особливості прояву.
9. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату: психологічна характеристика та особливості розвитку.
10. Розвиток особистості дітей в умовах різних форм депривації: материнської, сенсорної, когнітивної та рухової.
11. Специфіка корекційної роботи з дітьми з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку.
12. Особливості психоемоційного та когнітивного розвитку дітей із заїканням.
13. Принципи організації комплексної психолого-педагогічної корекції дітей з відхиленнями у фізичному та психічному розвитку.
14. Шкільна дезадаптація: причини, прояви та механізми компенсації.
15. Комунікативний, особистісний та когнітивний розвиток дітей з аутизмом: класифікація видів аутизму.

- 16.Когнітивний розвиток дітей із порушеннями мовлення: дислалія, дислексія, дисграфія, дискалькулія.
- 17.Вплив порушень темпу, ритму та інтонації мовлення на когнітивний та особистісний розвиток дитини.
- 18.Особливості когнітивного та особистісного розвитку дітей із дизартрією, заїканням та ринолалією.
- 19.Емоційні порушення дитячого віку: типи та особливості прояву.
- 20.Поведінкові розлади у дітей: класифікація та психокорекційні підходи.
- 21.Когнітивний та особистісний розвиток дітей із гіперкінетичним синдромом.
- 22.Тривожні та фобійні розлади дитячого віку: прояви та корекційні стратегії.
- 23.Комунікативний, когнітивний та особистісний розвиток дітей із електівним мутизмом.
- 24.Розвиток когнітивних процесів у дітей із мінімальними органічними ураженнями головного мозку.
- 25.Девіації особистісного розвитку дітей із дитячим церебральним паралічем.

Екзаменаційні питання

1. Предмет, об'єкт, завдання та мета спеціальної психології. Основні розділи та напрями дослідження.
2. Методи психологічного дослідження дітей з порушеннями розвитку: психодіагностика, спостереження, експеримент.
3. Рання діагностика порушень психічного розвитку: критерії, інструменти та інтерпретація результатів.
4. Класифікація психофізичних порушень розвитку та сучасні підходи до систематизації.
5. Первинні та вторинні порушення розвитку: механізми виникнення та взаємозв'язки.
6. Загальні закономірності аномального розвитку та специфічні прояви у різних сферах розвитку.
7. Діти із затримкою психічного розвитку (ЗПР): особливості когнітивного, емоційного та особистісного розвитку.
8. Соціальна ситуація розвитку та її роль у формуванні аномалій особистості.
9. Психічне здоров'я дитини: визначення, показники та фактори ризику в ранньому віці.
10. Девіації особистісного розвитку дітей із дитячим церебральним паралічем: психологічна характеристика та корекційні стратегії.
11. Девіації особистісного розвитку розумово відсталих дітей: типи, прояви та вплив на навчання.
12. Девіації особистісного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку: особливості та підходи до корекції.
13. Розумово відсталі діти: особливості психомоторного розвитку та диференційовані методи навчання.
14. Гармонійний розвиток дитини та роль емоційного контакту з оточуючими у соціалізації.

- 15.Розвиток когнітивних процесів у дітей з мінімальними органічними ураженнями головного мозку: механізми компенсації.
- 16.Девіації особистісного розвитку дітей із сенсорними порушеннями (зору, слуху, тактильних функцій).
- 17.Емоційні розлади дитячого віку: класифікація, прояви, методи психологічної підтримки.
- 18.Поведінкові порушення у дітей: причини, види та психолого-педагогічні підходи до корекції.
- 19.Когнітивний та особистісний розвиток дітей з гіперкінетичним синдромом: вплив на навчальну діяльність.
- 20.Тривожні та фобійні розлади дитячого віку: психологічні механізми та корекційні стратегії.
- 21.Елективний мутизм у дітей: особливості комунікативного, когнітивного та особистісного розвитку.
- 22.Заїкання в дитячому віці: етіологія, психічні та соціальні прояви, корекційні підходи.
- 23.Аутизм у дітей: види, психолого-педагогічна характеристика та особливості комунікативного розвитку.
- 24.Особливості когнітивного розвитку дітей із дислалією, дислексією, дисграфією та дискалькулією.
- 25.Порушення темпу, ритму та інтонації мовлення: вплив на когнітивний та особистісний розвиток.
- 26.Дизартрія, ринолалія та заїкання: особливості мовного та когнітивного розвитку.
- 27.Когнітивний розвиток дітей із зоровими та слуховими порушеннями: диференційовані методи навчання.
- 28.Розвиток особистості дітей в умовах депривації: материнської, сенсорної, когнітивної та рухової.
- 29.Специфіка корекційної роботи з дітьми з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку.

30. Особливості розвитку особистості дітей із заїканням та іншими мовленнєвими порушеннями.
31. Принципи організації психолого-педагогічної корекції дітей з фізичними та психічними відхиленнями.
32. Шкільна дезадаптація: причини, прояви та підходи до профілактики.
33. Психічний розвиток дітей із порушеннями зору: психолого-педагогічна характеристика.
34. Девіантна поведінка дітей: класифікація, причини та психолого-педагогічна корекція.
35. Класифікація та етіологія мовленнєвих порушень у дітей.
36. Акцентуації характеру, психопатії та патологічне формування характеру: вплив на навчання та соціалізацію.
37. Синдром раннього дитячого аутизму: діагностика та психолого-педагогічна підтримка.
38. Психолого-педагогічна корекція порушень поведінки: методи та стратегії.
39. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату: психологічна характеристика та особливості навчання.
40. Природжені та набуті розлади слуху у дітей: психологічні та когнітивні особливості.
41. Олігофренія та ступені розумової відсталості: визначення, класифікація, підходи до навчання.
42. Відбір дітей до класів компенсуючого навчання: критерії та психолого-педагогічні принципи.
43. Етіологічні чинники розумової відсталості.
44. Основні поняття спеціальної психології: дефект розвитку, корекція, компенсація, адаптація, аномальна дитина.
45. Первинні дефекти та вторинні відхилення у розвитку дитини: психологічний аналіз.

46. Психологічні особливості дітей із розумовою відсталістю: когнітивний, емоційний та соціальний розвиток.
47. Положення про медико-психолого-педагогічну комісію: завдання та функції.
48. Поняття психологічної норми та аномалії у дитячому віці.
49. Система установ для навчання, виховання та соціальної адаптації дітей з відхиленнями.
50. Психологічна характеристика допоміжних шкіл та спеціалізованих класів.

Творчі задачі

- 1:** Здійснити аналіз когнітивного розвитку групи дітей із затримкою психічного розвитку. Визначте рівень пам'яті, уваги та мислення, запропонуйте диференційовані завдання для стимуляції розвитку цих функцій.
- 2:** На основі спостереження складіть психологічний портрет дитини з мінімальними органічними ураженнями головного мозку. Визначте сильні та слабкі сторони когнітивної сфери та запропонуйте корекційні заходи.
- 3:** Розробіть план навчальної діяльності для дітей із дислексією та дисграфією, який враховує особливості когнітивного та особистісного розвитку.
- 4:** Складіть карту проявів девіантної поведінки у дітей шкільного віку. Визначте фактори ризику, вплив соціальної ситуації розвитку та запропонуйте психолого-педагогічні методи корекції.
- 5:** Проведіть спостереження за дитиною із тривожними або фобійними розладами. Складіть опис психоемоційного стану та запропонуйте вправи на розвиток емоційної стійкості та саморегуляції.

- 6:** Розробіть індивідуальний корекційний план для дитини з гіперкінетичним синдромом із урахуванням темпу, активності та здатності до концентрації уваги.
- 7:** Складіть картку спостереження за дитиною з дизартрією або ринологією. Визначте проблемні зони комунікації та запропонуйте логопедичні та психологічні вправи для їх корекції.
- 8:** Проведіть психологічну характеристику дитини із заїканням. Визначте, як мовленнєві порушення впливають на соціальну адаптацію та особистісний розвиток.
- 9:** Розробіть програму психолого-педагогічної підтримки дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Врахуйте їхні фізичні можливості, мотивацію та психологічні особливості.
- 10:** Проведіть оцінювання стану психічного здоров'я дітей у групі з різними порушеннями розвитку. Складіть звіт із рекомендаціями щодо розвитку когнітивної, емоційної та соціальної сфер.
- 11:** Створіть корекційно-розвивальну програму для дітей, що пережили депривацію (материнську, сенсорну, когнітивну, рухову). Включіть елементи когнітивного, мовленнєвого та емоційного розвитку.
- 12:** На основі спостережень складіть психологічну характеристику дитини з раннім дитячим аутизмом. Запропонуйте психолого-педагогічні стратегії для розвитку соціальних і комунікативних навичок.
- 13:** Складіть ІПР при порушеннях зору (слуху, ЗПР, емоційно-вольової сфери).
- 14:** Складіть рекомендації для батьків по роботі з дітьми, які мають порушення когнітивного розвитку.
- 15:** Складіть рекомендації для психолога по роботі з дітьми (нозологія на вибір).

ДОДАТКИ

Додаток А

Психолого-педагогічна програма вивчення дітей шестирічного віку, які вступають до першого класу загальноосвітньої школи

Програма психодіагностичного вивчення дітей є важливим та водночас доступним для педагога інструментом, основною метою якого виступає дослідження індивідуальних особливостей розвитку дитини з подальшим практичним застосуванням отриманих результатів у навчально-виховному процесі.

Ефективне виховання школярів передбачає глибоке знання вчителем або вихователем особистісних характеристик кожної дитини. З цією метою педагог має організовувати цілеспрямовані бесіди з батьками, вихователями дошкільних закладів, медичними працівниками та самими учнями, що дозволяє отримати комплексну інформацію про особливості розвитку, звички, умови виховання та поведінкові прояви дитини.

Для забезпечення максимальної достовірності даних важливо пояснити батькам та іншим учасникам бесіди її виховну мету. Спілкування з дитиною потребує створення невимушеної атмосфери, у якій учень зможе вільно проявляти себе. Бесіда повинна мати доброзичливий характер та ґрунтуватися на принципах співпраці й поваги.

З огляду на обсяг і різноманітність завдань, програму доцільно реалізовувати поетапно, у кілька прийомів, аби уникнути перевантаження дитини. Оскільки розділи програми є відносно автономними, дослідження можуть проводитися у довільній послідовності, визначеній учителем. Крім того, програма має відкритий характер, що дозволяє адаптувати її зміст: скорочувати, доповнювати чи змінювати залежно від індивідуальних особливостей учня та умов освітнього закладу.

Особливо важливими є перші два розділи, які стосуються періоду дошкільного розвитку та заповнюються переважно на основі батьківського анамнезу. Зібрані відомості мають велике значення для розуміння подальших етапів розвитку дитини. Інші ж розділи передбачають проведення індивідуальних бесід безпосередньо з учнем. Результати таких бесід необхідно фіксувати максимально чітко й об'єктивно, розглядаючи їх як підґрунтя для корекційно-виховних заходів або подальшого розвитку.

Важливим етичним принципом є конфіденційність: результати інтерв'ю не підлягають розголошенню. Оцінка відповідей має надаватися у підтримувальній формі, що сприятиме формуванню позитивної самооцінки та віри дитини у власні можливості. Після бесіди учень повинен залишити школу в доброму емоційному стані, із почуттям довіри до вчителя та позитивним ставленням до освітнього середовища.

Зібрані дані та рекомендації щодо подальшого виховання зберігаються в особовій справі учня, регулярно доповнюються новою інформацією й використовуються для відстеження динаміки його навчальних досягнень, особистісного, морального та фізичного розвитку.

Процедура вивчення дитини:

1. Загальні відомості про дитину
 1. Прізвище, ім'я та по-батькові ...
 2. Рік народження ...
 3. Відомості про батьків, їхню діяльність ...
 4. Склад сім'ї ...
 5. Культурний рівень сім'ї ...
 6. Умови життя дитини в сім'ї ...
 7. Виховання дитини до школи: дома, у дитячому садку, в інтернаті
 8. Загальна оцінка розвитку, вихованості дитини, її характерні звички...
2. Особливості розвитку в ранній та дошкільний періоди життя

1. Як відбувався фізичний розвиток ...
2. Які хвороби переніс, схильність до захворювань...
3. Стан здоров'я зараз: здоровий, швидко втомлюється, надмірно рухливий, дратівливий ...
4. У якому віці почав говорити ...
5. Чи є дефекти мови, які ...
6. Товариський, контактний, сором'язливий, пасивний, має друзів; ставлення до тварин; любить бути в колективі, ділиться іграшками ...
7. Чим особливо цікавиться, якими іграшками особливо захоплюється ...
8. Пізнавальна діяльність: сприйнятливий, кмітливий, допитливий, любить фантазувати, уважний; сприймає і думає повільно, забудькуватий, легко відволікається ...
9. Емоційно-вольова сфера: спокійний, врівноважений, активний, наполегливий, доводить справу до кінця, дисциплінований; неврівноважений, неслухняний, плаксивий, вередливий...
10. Звички: а) позитивні: працелюбний, акуратний, старанний, обслуговує себе, правдивий, чуйний... б) негативні: неакуратний, лінивий, говорить неправду, жадний, лається...
11. Загальний розвиток, обізнаність
 - а) Уявлення про явища природи.

Яка зараз пора року? Які пори року бувають?

Який зараз місяць, число, день? Які місяці ти знаєш, назви.

Назви дні тижня. Що таке доба, скільки годин у добі?

Чому буває літо, зима?

Що трапляється, коли немає довго дощу?

Що таке грім, блискавка, вітер? Звідки береться дощ, сніг?

Що таке ліс, ріка, море? Які знаєш ріки, гори, моря? Назви...

Назви тварин, які ти знаєш: домашніх, диких. Де живуть звірі?

Назви птахів. Які птахи відлітають на зиму у вирій? Які живуть у нас взимку?

Які ти знаєш рослини? Що з ними буває взимку? Чому?

Звідки беруться хліб, овочі, молоко, м'ясо та ін.?

Чому хочеться їсти? Чи можна зовсім не їсти?

Чому хочеться спати? Чи можна зовсім не спати?

б) Уявлення про суспільні явища.

Де ти живеш? Як називається наша країна? Назви столицю нашої країни. Назви місто, село, де ти живеш; назви свою вулицю, номер будинку, квартири. Які ти знаєш міста, села? У яких містах і селах бував?

Київ - це столиця...

Які держави ти знаєш? Назви...

Що роблять робітники, селяни, інженери, лікарі, вчителі, агрономи, службовці?

Для чого потрібні заводи, фабрики, колгоспи, лікарні, магазини?

Чим відрізняється робітник від службовця?

Для чого потрібна армія, міліція?

в) Уявлення про техніку.

Які ти знаєш машини, назви.

Що таке комбайн, трактор, плуг, літак, вертоліт (гелікоптер), трамвай, тролейбус, бульдозер, автомобіль?

Що таке ракета? На яких машинах літають у космос?

На чому пересуваються на суші, на морі, по річці, у повітрі?

Де виробляють електроенергію?

Що ти чув про Чорнобильську атомну електростанцію?

Що таке підводний човен? Чим відрізняється від теплоходу?

Що таке скафандр, акваланг, хто ними користується?

Що таке ніж, пила, ножиці, плоскогубці, терпуг, ножівка, рубанок, голка, шило, циркуль, хто ними користується? Що ними роблять?

Якими інструментами користується шахтар, слюсар, столяр, токар?

г) Просторова орієнтація і уявлення.

Назви предмети, які знаходяться справа, зліва, вгорі, внизу.

Назви предмети високі, низькі, широкі, вузькі, довгі, короткі, товсті, тонкі. На столі розкладені палички, олівці, лінійки та ін., різні за своїми розмірами: довгі, короткі, тонкі, товсті, вузькі. Запропонувати дитині розсортувати їх за будь-якою ознакою: за довжиною, шириною тощо: "Відбери найтовсті палички, олівці, лінійки і поклади їх справа від себе", "Відбери найдовші палички, олівці, лінійки і поклади їх зліва від себе" і тому подібне.

Запропонувати дитині відповісти на запитання: "Що більше: будинок чи автомобіль?", "Що ширше: двері чи ворота?" та ін.

Назви важкі предмети. А які ти знаєш легкі предмети?

Що від нас (від школи, від Києва тощо) знаходиться близько, а що далеко?

Запропонувати дитині показати праву, ліву руку, а потім спитати: "Покажи, а де у мене права (ліва) рука?" (Сидячи при цьому обличчям до дитини). Показати дитині картинки із зображенням дівчинки, що стоїть обличчям до дитини, хлопчика, що стоїть потилицею, і долоні рук і запропонувати показати праву і ліву долоні на малюнку, праву чи ліву руку, ногу в дівчинки чи хлопчика. Дослід можна проводити зі статуеткою людини, лялькою, ставлячи їх обличчям і потилицею до дитини.

12. Розвиток мови і мовлення

Розвиток мови дитини повинен бути в центрі уваги протягом усього дослідження. При цьому необхідно звертати увагу на словниковий запас мови дитини, її граматичну побудову, наголоси, інтонацію, виразність, темп мовлення (скоромовка, уповільнення, млявість). Необхідно також з'ясувати, чи немає таких порушень мовлення, як заїкання, картавість, шепелявість та ін. Досліджуючи розвиток мови дитини, передусім необхідно викликати у дитини бажання мовного спілкування з

дорослими, розмовляти з нею так само, як дитина розмовляє вдома з батьками. Питання, що ставляться дитині, мають бути близькими їй за змістом, і за формою, не повинні її бентежити, викликати загальмованість. Це можуть бути, наприклад, такі запитання:

Розкажи, де був учора, що робив? Що роблять тато, мама, бабуся? Попросити розповісти про улюблені іграшки. Запитати, які має казки, оповідання, вірші, попросити їх розповісти. Щоб викликати у дитини зацікавленість бесідою, вчителеві самому слід розповісти щось цікаве, ввести у бесіду ігровий момент. Показати дитині буквар чи якусь іншу дитячу книжку і попросити пояснити малозрозумілі, рідко вживані слова, вирази. З цією метою слід передусім використовувати буквар і стиль викладу матеріалі букваря, за яким дитина вчитиметься. Зробити набір важких до вимови слів та їх сполучень у реченні і запропонувати дитині їх повторити. Викликати у дитини потребу щось запитати, пояснити.

13. Розуміння і кмітливість, здібність міркувати

Розуміння, кмітливість, здібність міркувати тісно пов'язані з розвитком мови, з умінням вирішувати завдання. Ці якості необхідно підмічати в дитині під час бесід з нею, у її відповідях на запитання, в поведінці в незвичайних ситуаціях. Але їх можна вивчати і за допомогою спеціальних завдань, тестів, що викликають необхідність мислити. Здатність дітей розуміти і розмірковувати необхідно виявляти, даючи їм завдання, близькі за характером до навчально-виховної роботи учителя з учнями, наприклад:

- а) Розуміння і виконання вказівок учителя.
- б) Конструктивне мислення.
- в) Розуміння ситуацій.

Розповісти дитині про якусь подію, що їй маловідома, або показати сюжетну картинку, малюнок у дитячій книзі чи букварі і попросити пояснити показане або розказане. Наприклад, на картинці зображена робота трактора або комбайна в полі. Запитати: "Що зображено на

картині?", "Що роблять люди?" Потім розповісти: "Йдучи до школи, я бачив групу людей - усі стояли і дивилися вгору. Як ти гадаєш, чому, в чому справа? Поясни будь ласка", "На площі зібралось багато людей, несли прапори. Поясни, що там відбувається?", "У їдальні дітей пригостили морозивом. Одна дівчинка відмовилась їсти морозиво. Чому? Поясни.", "Сад. Під деревом стоїть драбина, біля дерева - кошик. Драбиною на дерево забирається людина. Що відбувається в саду?", "На дорозі стоїть автомашина, перед нею лежить велосипед. Біля машини зібралися люди, міліціонер щось записує. Що трапилося?"

14. Уміння і навички

а) Вміння рахувати.

Запропонувати дитині порахувати від 1 до (скільки може) і назад. Запропонувати додавати і віднімати у межах 10 - усно та за допомогою предметів (паличок, олівців тощо). Визначити кількість предметів у групах по три-п'ять предметів, запитавши: "Скільки тут (паличок,...)?" Простежити як дитина визначає кількість: рахує по одному, називаючи число, показує пальцем, мовчки.

б) Вміння малювати.

Запропонувати дитині щось намалювати на її розсуд. Намалювати за завданням учителя (палички, кружечки, дерево тощо). Запропонувати продовжити малюнок орнаменту, квіточки (вчитель малює, а дитина продовжує).

Простежити як дитина тримає олівець, як виконує рухи: легко, з зусиллям, напружено, робить зайві рухи та ін.

в) Вміння співати.

Попросити заспівати улюблену пісню. Запропонувати заспівати разом з учителем якусь мелодію. Запропонувати повторити услід за вчителем якийсь звук на певній висоті.

г) Фізична культура.

Узнати, чи займається дитина фізкультурою, які рухи вміє виконувати. Запропонувати виконати якісь фізкультурні вправи. Узнати, чи вміє кататися на велосипеді, ковзанах, лижах. Узнати коли лягає спати, коли встає, чи сам одягається і т.д.

15. Спостережливість

Що ти бачив на вулиці, коли йшов до школи?

Якого кольору гвоздика?

Чим відрізняється сонце від місяця?

Якого кольору небо під час дощу?

Чим відрізняється синичка від горобця? Жирафа від коня?

16. Увага

Розповісти дитині щось цікаве з життя дітей, дорослих, тварин.

Перед початком розповіді попередити, щоб слухав уважно, бо потім вчитель питатиме, про що розповідав. Розповідь розрахувати на 3-5 хвилин. Під час розповіді стежити та відмічати на папері (ставити рисочки), як тільки буде помічне, що дитина відволікається. Під час розповіді не можна попереджати: будь уважним. По закінченні розповіді спитати, - "про що йшлося". Показником уважності дитини буде: а) точність повторення змісту розповіді; б) кількість відволікань під час слухання. Такий іспит слід проводити кілька разів - у різних ситуаціях, за різних умов і настрою дитини.

9. Пам'ять

3. Запам'ятай слова, що я назву: олень, береза, мороз, риба, машина.

Повтори слова, що я назвав. Повторювати можна в будь-якому порядку.

Запам'ятай такі слова: молоток, комар, липа, вовк, льох. Повтори.

Запам'ятай слова: яблуня, річка, комбайн, дорога, пшениця. Повтори.

Запам'ятай речення: Хлопчик на вудочку спіймав велику щуку.

Повтори.

А тепер запам'ятай вірші:

а) Роботящим рукам

Перелогі орать,
Думать, сіять – не ждять
І посіяне мать.

Повтори.

б) Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила...

Повтори.

2. Будемо запам'ятовувати числа. Слухай уважно і запам'ятовуй: 4, 9, 8, 5, 2. Повтори. Відтворювати не обов'язково у поданому порядку, якщо це спеціально не обумовлено і не є власне предметом завдання.

Запам'ятай такі числа: 7, 19, 1, 42, 6, 3. Повтори.

Запам'ятай такі числа: 14, 35, 87, 94, 43. Повтори.

Відтворювати числа треба після першого називання їх експериментатором. Проте, якщо для запам'ятовування необхідні повторювання, то потрібно відзначити це у протоколі.

4. Запропонувати дитині пригадати і сказати, що вона робила вчора, позавчора, де була, у які ігри грала, що їла тощо.

5. Запитати, які знає казки, оповідання, вірші і запропонувати розповісти їх. У протоколі відзначити особливості пригадування: легкість, зусилля, хвилювання, відмови та ін.

10. Уява

Про вивченні уяви необхідно простежити, чи дитина вигадує щось нове, чи повторює уже відоме. У дослідженні важливо викликати у дитини здатність і бажання побачити у пропонованій ситуації щось нове, своє, вигадати ситуацію, створити її образ. Для цього можна запропонувати дитині таке: Розкажи щось про ведмедя, про зайчика, про море, про космос, про підводників та ін. Запропонувати дитині уявити себе в лісі, на річці, ... і розповісти що робиться. Запропонувати розповісти, ким хоче бути, чому. Запропонувати продовжити розповідь: “Хлопчик (дівчинка) сів у літак і...” (викликати бажання пофантазувати

про політ). Показати дитині незакінчений малюнок предмета, тварини і запитати, що тут намальовано.

Показати дитині плями і запитати, що вони йому нагадують, на що схожі тощо. Плями виготовляються довільно: на чорнильну пляму накладається папірець, або аркуш з плямою згинається так, щоб вийшли непередбачуваної форми плями.

1. Естетичні почуття і судження

При вивченні естетичних уявлень і почуттів необхідно простежити не лише знання та уявлення дитини про прекрасне, але і її здатність сприймати красу в природі, діяльність та поведінку людей, що вони знають про красу, але й викликати естетичне почуття при спогадах про прекрасне, при сприйнятті красивого. Можна запропонувати такі завдання:

Розкласти на столі кольорові зображення ландшафтів, пейзажів і запропонувати вибрати найкрасивіші. При цьому спостерігати, як переживає дитина при виборі пейзажів, чи сприймає їх цілком спокійно, байдуже: самому висловити захоплення одним з них і дивитися, чи справить це якийсь вплив на реакцію дитини.

Які квіти тобі подобаються найбільше?

Намалюй те, що тобі здається найгарнішим.

Намалюй те, що тобі подобається найбільше.

Які пісні ти любиш слухати? Чому? А співати вмієш? Заспівай що-небудь.

2. Розвиток моторної сфери

Швидкість, точність і виразність рухів, вміння володіти тілом, здійснювати витончені рухи (це значною мірою відбиває і розвиток дитини, і її готовність до виконання навчальних, виробничих, спортивних завдань). Для ознайомлення з рівнем розвитку моторної сфери дитини можна пропонувати їй виконувати різні дії: біг, стрибки, рухи руками,

ногами, вимовляти різні важкі звуки та слова, враховуючи при цьому швидкість і точність виконання, наприклад:

Запропонувати дитині на аркуші паперу (папері в лінійку або в клітинку) написати палички, причому якнайшвидше (показати, як писати). Після цього дати папір та олівець і провести тренування. Після того, як дитина зрозуміла, можна проводити іспит, попередивши: “Коли я скажу: “роби”, пиши якомога швидше”. Тривалість іспиту – 15 секунд. Такі проби повторити тричі, роблячи паузи до 15 – 20 секунд. Можна також запропонувати писати не палички, а будь – які інші графічні елементи. За показник швидкості краще брати те завдання, де кількість елементів найбільша.

Запропонувати якомога швидше вимовляти звуки (показати, як саме їх вимовляти). Такі іспити також проводити кілька разів з паузами по 20 – 30 секунд. Показником швидкості також брати ту пробу, в якій буде найбільша кількість елементів.

Запропонувати якомога швидше вимовляти слова “Раз”, або “Був”.

Іспит проводиться аналогічно попереднім.

На столі перед дитиною лежить 10 кубиків. Запропонувати перенести кубики з одного місця на інше (відстань між пунктами 30 – 40 сантиметрів). Продемонструвати, як потрібно це робити. Потім після пояснення починати дослідження за командою експериментатора. Завдання також виконується кілька разів спочатку правою, а потім лівою рукою, Інтервал між правою та лівою рукою – 1 хвилина. Простежити за точністю, акуратністю та особливостями дій правої та лівої руки.

Щоб виявити здатність дитини примушувати себе діяти максимально швидко, в процесі випробування необхідно стимулювати її дії зауваженнями: “Пиши (говори, роби) ще швидше” і відзначити, як подіяло це зауваження на швидкість виконання завдання.

Оцінювання результатів дослідження

Результати досліджень можуть оцінюватися як комплексно за всіма видами завдань, так і окремо за кожним видом.

Під час оцінювання слід враховувати не лише правильність виконання завдань, але і швидкість їх виконання.

Завдання, виконані на рівні 75–100%, оцінюються як «добре»; виконані не нижче 30% — як «задовільно»; менше 30% — як «незадовільно».

Темп виконання завдань та кількість помилок розглядаються таким чином:

високий або середній темп без помилок — оцінка «добре»;

високий темп із незначною кількістю помилок — оцінка «задовільно»;

високий темп із великою кількістю помилок — оцінка «незадовільно»;

низький темп без помилок — оцінка «задовільно»;

низький темп із помилками — оцінка «незадовільно».

При аналізі виконання завдань необхідно враховувати стан дитини під час дослідження, її емоційний настрій, рівень втомленості та інші індивідуальні особливості.

Програма, розроблена академіком С. Д. Максименком, дозволяє комплексно досліджувати психологічні особливості дітей дошкільного та шестирічного віку, забезпечуючи цілісну оцінку розвитку їхніх пізнавальних та емоційно-вольових функцій.

Список рекомендованих джерел

1. Андросович К. А. Спеціальна психологія: ЕНК [для студентів спеціальності «Психологія»]. URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=4637>
2. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : *навчальний посібник*. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
3. Брембаті Ф., Доніні Р. Специфічні розлади розвитку дитини та процес навчання. *Практичні рекомендації для батьків*. К.2023.160с.
4. Горлачов, О. С. (2023). *Доступність у соціальному й правовому полі для дітей із порушеннями слуху. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 44, 37–45.
5. Гошовська Д., Гошовський Я. (2025). Гіперактивність як патологічний чинник розвитку учнів підліткового віку. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 8(54). 1140–1153.
6. Гошовська Д., Гошовський Я., Брецько І. Психологічний супровід батьків, які виховують дітей з інклюзивною формою навчання. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)* Випуск № 9(55) 2025. С.1206-1219.
7. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу: *посібник*. Луцьк: Вежа, 2013. 338с.
8. Гошовська Д., Гошовський Я. Комплексна реабілітація дітей з особливими психофізичними проблемами розвитку. Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності. Київ, 2019. С. 16-18.
9. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія : *підручник*. Київ : ВІЦ «Академія», 2020. 224 с.

10. Коломоєць, Т. Г. (2023). Використання цифрових технологій у логопедичній роботі. *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 44, 58–67.
11. *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* (2022). Тематичний випуск № 40: Комп'ютерні технології, інноваційні методи логопедії, інклюзивна компетентність педагогів. Умань: УДПУ.
12. Пахомова Н. Г., Кононова М.М. Спеціальна психологія. Полтава : АСМІ, 2015. 389 с.
13. Пилипчук, Я. В. (2024). *Підготовка військових психологів в Україні (1991–2024): бібліографічний огляд*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.
14. Пилипчук, Я. В., Ростоцька, М. Л., & Коваленко, І. Е. (2024). Реабілітація від психологічних травм: огляд праць українських педагогів і психологів. *Naukovo-pedahohichni studii*, 8, 99–124.
15. Прохоренко, Л. І. (2023). Спеціальна психологія в незалежній Україні: розвиток та перспективи. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 110(2), 7–23 ojs.csnukr.in.ua/lib.iitta.gov.ua.
16. Романівська, Л., & Новак, М. (2024). Психологічні умови розвитку життєстійкості особистості в умовах війни. *Серія «Психологія»*, 17, 101–120.
17. Саєнко, Т. А. (2023). Онтогенез мовленнєвого розвитку при синдромі Дауна. *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 44, 90–98.
18. Синьова Є. П. Тифлопсихологія. Київ: Знання, 2008. 365с.
19. Синьов В. М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталої дитини: *підручник*. Київ: Знання, 2008. 360 с.
20. Синьов В. М., Кобернік Г. М. Основи дефектології: *навчальний посібник*. К.: Вища шк.,1994. 143 с.
21. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 104 с.

22. Спеціальна психологія: тексти. Ч. 2. / За ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2001. 142 с.
23. Bloch, M. (1998). How we think they think: Anthropological approaches to cognition, memory and literacy. Boulder, CO: Westview.
24. Kristina Teär Fahnehjelm. Important to evaluate children with visual impairment. Lakartidningen, 117 (2020). Електронний ресурс. Режим доступу:
https://www.researchgate.net/publication/348305982_Important_to_evaluate_children_with_visual_impairment/
25. Olha A. Vovchenko, Nataliia A. Lytvynova, Yaroslav V. Tsekhmister, Dariia T. Hoshovska, Natalia K. Vichalkovska. Socialisation of Adolescents with Cognitive Disorders through Emotional Intelligence. Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 2022, 10, 56-69

26. Навчально-методичне видання

Дарія Гошовська

**СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ПЕДАГОГІЧНО-
КОРЕКЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ**

Друкується в авторській редакції